

<https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i08.058>

DIPLOMATIK DISKUS TADQIQIGA PRAGMATIK YONDASHUV

Bayjanova Oqila Iskandarovna

*Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti*

Toshkent, O'zbekiston

E-mail: oqilabayjanova89@gmail.com

ORCID ID: 0009-0000-4031-8388

Tel: (90) 912-23-89

Annotatsiya. Mazkur maqolada diplomatik diskursni pragmatik nuqtayi nazardan tadqiq etishning nazariy va lingvistik asoslari yoritiladi. Diplomantik muloqotda til birliklarining kommunikativ vazifasi, so'zlovchining kommunikativ niyati, adresat omili va kontekstning pragmatik mazmunni shakllantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, diplomatik diskursda nutq aktlari, presuppozitsiya, implikatura, xushmuomalalik va pragmatik strategiyalarning qo'llanish xususiyatlari ochib beriladi. Tadqiqot natijasida diplomatik diskursni pragmatik jihatdan o'rganish uning ochiq va yashirin kommunikativ ma'nolarini aniqlash hamda diplomatik muloqotning ta'sirchanlik mexanizmlarini tushuntirish imkonini berishi asoslanadi.

Kalit so'zlar: diplomatik diskurs, pragmatika, lingvopragmatika, kommunikativ niyat, kommunikativ vaziyat, nutq akti, presuppozitsiya, implikatura, xushmuomalalik, pragmatik strategiya.

ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИССЛЕДОВАНИЮ ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Аннотация. В данной статье освещаются теоретические и лингвистические основы исследования дипломатического дискурса с прагматической точки зрения. Анализируются коммуникативная функция языковых единиц в дипломатическом общении, коммуникативное намерение говорящего, фактор адресата, а также роль контекста в формировании прагматического содержания. Кроме того, раскрываются особенности использования речевых актов, presupпозиции, имплицатуры, вежливости и прагматических стратегий в дипломатическом дискурсе. В результате исследования обосновывается, что прагматическое изучение дипломатического дискурса позволяет выявить его эксплицитные и имплицитные коммуникативные значения, а также раскрыть механизмы воздействия дипломатической коммуникации.

Ключевые слова: дипломатический дискурс, прагматика, лингвопрагматика, коммуникативное намерение, коммуникативная ситуация, речевой акт, пресуппозиция, импликатура, вежливость, прагматическая стратегия.

A PRAGMATIC APPROACH TO THE STUDY OF DIPLOMATIC DISCOURSE

Abstract. This article examines the theoretical and linguistic foundations of studying diplomatic discourse from a pragmatic perspective. It analyzes the communicative function of linguistic units in diplomatic communication, the speaker's communicative intention, the role of the addressee, and the importance of context in shaping pragmatic meaning. Furthermore, the study explores the use of speech acts, presupposition, implicature, politeness, and pragmatic strategies in diplomatic discourse. The findings demonstrate that a pragmatic approach to diplomatic discourse makes it possible to identify its explicit and implicit communicative meanings and to explain the mechanisms of influence employed in diplomatic communication.

Keywords: diplomatic discourse, pragmatics, linguopragmatics, communicative intention, communicative situation, speech act, presupposition, implicature, politeness, pragmatic strategy.

Kirish. Pragmatika fanining kelib chiqishi qadimgi klassik ritorika va stilistik vositalarga, shuningdek, Immanuil Kantning pragmatikani emperik va maqsadga yo'naltirilgan faoliyat sifatida talqin etishiga hamda uning amaliy xususiyatini ta'kidlagan Uilyam Jeyms qarashlariga borib taqalsada, bugungi kundagi zamonaviy pragmatika nisbatan yangi ilmiy soha hisoblanadi. O'tgan davrlar mobaynida barcha sohalar kabi tilshunoslikda ham yangi nazariyalar va tushunchalar va yo'nalishlar maydonga olib chiqilmoqda, ularning mazmun mohiyatini yoritib berish bo'yicha ulkan ishlar amalga oshirilmoqda shunday ekan bu sohada ilmiy izlanishlar haligacha davom etib kelmoqda Jumladan, XX asrning so'nggi choragidan boshlab til birliklarini antropotsentrik tadqiq tamoyillari asosida o'rganish dunyo tilshunosligining yetakchi vazifalariga aylandi. Shu boisdan o'zbek tilidagi rasmiy nutqqa oid matnlarini pragmalingvistik jihatdan tadqiq etish tilshunosligimizning dolzarb muommolaridan hisoblanmoqda. Dastlab, pragmatika nima, uning paydo bo'lish tarixi, kimlar tomonidan fanga olib kirilgani, uning o'rganilishi haqidagi turli qarashlarga to'xtalib o'tmoqchimiz.

Asosiy qism. "Pragmatika (grek. pragma, pragmatos – ish, harakat, amaliy) – til belgilarining nutqdagi vazifasini tadqiq etuvchi tilshunoslikning alohida yo'nalishi. [1; b. 155]. Bu jarayon CH.S.Pirs, U.Djems, D.Dyun, CH.Morris kabi taniqli faylasuf olimlar nomi bilan bog'liqdir. Chunki ularning ishlarida (XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida) belgilar sistemasi va lingvistik belgi funksionalligi xususidagi g'oyalar o'rta tashlanib, semiotika haqidagi asosiy tushunchalar aniqlanadi, *sintaktika, semantika va pragmatika* o'rtasidagi o'zaro farqlar ko'rsatiladi [2; c.471]. Pragmatika yuqoridagi olimlarning g'oyalari

asosida shakllangan bo'lsa, termin sifatida amerikalik olim Ch.Morris tomonidan ilmiy tilga olib kirildi: "Pragmatika termini XX-asrning 30-yillarida Ch.I.Morris tomonidan ilmiy muomalaga olib kirilgan [1; b. 155]. Keyinchalik ushbu termin bir necha olimlarning ilmiy asarlarida keng qo'llanilib, turli qarashlar vujudga keldi. Mana shu nazariyalar orqali XX-asrning 60-70 yillarida tilshunoslikda pragmatik yo'nalish paydo bo'la boshladi. "Lingvistik pragmatikaning shakllanishi yirik olim L.Vitgenshteynning falsafiy qarashlari bilan bog'liq bo'lib, aynan uning ishlarida pragmatika nazariy semiotik tadqiqotning mustaqil sohasi sifatida ko'rsatib o'tiladi [2; c. 471]. Keyinchalik Evropa va rus tilshunosligida lingvistik pragmatika xususidagi ilmiy ma'lumotlar keng berila boshladi hamda ilmiy izlanishlar olib borilishi davom etib kelmoqda.

Dastlab, Ch.I.Morris semiotikani uch yo'nalishga: semantika, sintaktika va pragmatika kabi yo'nalishlarga ajratgan bo'lsa [1; b. 6], keyinchalik germaniyalik olim Georg Klaus, boshqa tilshunoslardan farqli ravishda, semiotik nuqtai nazardan tilning to'rt yo'nalishini ko'rsatib o'tadi. Sintaktika belgi bilan belgi o'rtasidagi munosabatni o'rganadi. Semantika moddiy olamni aks ettiruvchi tushunchalar nuqtai nazaridan belgi ma'nosini o'rganadi. Semantika belgi va predmet o'rtasidagi o'zaro munosabatni o'rganadi. Pragmatika esa belgining insonga ta'siri, uning fikrlash uslubiga, axloqiga, his-tuyg'usiga ta'sirini o'rganadi [3; c. 2] deydi.

Pragmatika haqidagi turlicha qarashlarni tadqiqot jarayonida kuzatdik. Jumladan, N.D.Arutyunova, Y.S.Stepanovlar pragmatikani badiiy kommunikatsiyaning sub'ektiv xususiyatlarini, matnda uni ijodkorlarining "men"ini ifodalanishi uslublarini o'rganuvchi nazariya sifatida qarashni taklif qilishdi. Kiseleva esa pragmatikani so'zlovchining voqelikka, axborot mazmuniga va adresatga bo'lgan munosabatining lisoniy birlik mazmunidan joy olgan ta'sirchanlik kuchini aniqlovchi fan sifatida tasavvur etuvchilar, deya ta'rifladi.

J.Layonz tilshunoslarning 12-xalqaro kongressida (Vena, 1977) pragmalingvistikaning predmetini aniqlash va uning ta'rifini berishga harakat qildi: "Pragmatika tinglovchini uzatilayotgan axborotni xuddi so'zlovchi istaganidek qabul qilishga undash maqsadi uchun mos keladigan lisoniy birliklarning kommunikatsiyada qo'llanishini tavsiflaydi. Bu pragmatika lisoniy vositalarning shaxslararo muloqotdagi rolini aniqlash bilan shug'ullanadi [4; b. 68]. Bundan ko'rinadiki, yuqoridagi bildirilgan ilmiy ta'riflar asosida lisoniy harakatdan ko'zlanayotgan maqsad va unga erishish vositasi yotadi.

Shuningdek, pragmatika yo'nalishini, ushbu termin bilan bog'liq ishlarni tadqiq etuvchi fan tilshunoslikda pragmalingvistika deb atalib, ushbu fanga quyidagicha ta'rif beriladi: "Pragmalingvistika lisonning qo'llanishi bilan shug'ullanuvchi, nutqiy vaziyatda faollashgan til tizimi haqidagi fan, nutq aktlarini tavsiflovchi nazariya, shaxslararo munosabatlarni ifodalovchi lisoniy vositalarni o'rganuvchi soha [4; b. 72] dir deyiladi.

Pragmatikaning umumiy ta'rifini esa Sh.Safarov quyidagicha umumlashtiradi: pragmatika tilshunoslikning alohida sohasi bo'lib, uning tadqiqot doirasiga muloqot jarayonida lisoniy birliklarni tanlab olish, ularni qo'llash hamda ushbu qo'llanishdagi birliklarning muloqot ishtirokchilariga ta'siri masalalari o'rganiladi. Ushbu qoidalar

kommunikatsiya shart-sharoitlariga nisbatan, keng ma'nodagi kontekst sifatida o'rganiladi. Lisoniy hodisalarning bu yo'sindagi tahlili ularning qo'llanishidagi u yoki bu muhitda mavjud bo'lgan to'siqlar, chegaralanishlarni ham aniqlashga imkon beradi. Lingvistik tahlilning asosiy g'oyasi ham lisonning tabiatini uning amaliy faoliyatda qo'llanishiga nisbatan yoki boshqacha aytganda, bajarayotgan vazifasi doirasida aniqlashdir. Aynan vazifa tushunchasi lison tahliliga pragmalingvistik yondashuvning poydevoridir. Aminmizki, pragmalingvistikaning xuddi shu yo'nalishdagi taraqqiyoti nazariy tilshunoslik va amaliy kommunikatsiya o'rtasida mavjud bo'lib turgan "uzilish"larni biroz toraytiradi [4; b.76]. Pragmalingvistika haqidagi turli qarashlar tadqiqot predmetining keng miqyosda tasavvur etilishi, ushbu sohaning turli yo'nalishlarda taraqqiy etishiga olib keldi. Natijada, pragmalingvistikaning nutqiy akt nazariyasi, deysis nazariyasi, diskurs nazariyasi, pragmasemantika, pragmastilistika kabi o'z "ichki" tarmoqlari yuzaga keldi. Bu tarmoqlarning farqi, birinchi navbatda, pragmalingvistikaning umumiy predmetini alohida qismlarga ajratish va har bir qismni batafsil yoritib, o'rganishdan iboratdir.

Pragmalingvistika ta'rifi, uning predmetining tavsifi borasidagi fikrlar qanchalik turli-tuman bo'lmasin, tadqiqotchilar bu borada quyidagi asosiy g'oyalarda hamfikrdirlar:

- kommunikativ faoliyat tavsifining tayanch nuqtasi faoliyat tushunchasidir;
- lison muloqot ishtirokchilarining o'zaro munosabatini harakatga keltiruvchi vositadir;
- lisoniy faoliyat voqelanishi bevosita muloqot muhiti bilan bog'liq hodisadir [5; b. 28].

Bularning barchasi pragmalingvistikaning alohida sohalari uchun tadqiqot predmeti bo'la oladi. Masalan: lisoniy muloqot tizimi nutq sub'ekti nuqtai nazaridan tadqiq qilinganda, e'tibor nutqiy akt turlarining mazmuni, muloqot maqsadining o'rni, tagma'noning ifoda topishi, pressuppozitsiya va propozitsiya kabi hodisalarga qaratiladi.

Zamonaviy tilshunoslikda pragmatika til abstrakt tizm sifatida emas, ijtimoiy maqsadga qaratilgan faoliyat shakli sifatida qaralyapti. Shu sababli, pragmatik tahlilda *nutq ishtirokchilari, konteks, kommunikativ niyat* muhim hisoblanadi. J.R.Ostin va J.R.Serl tomonidan ishlab chiqilgan nutq aktlari nazariyasi [6; b. 82] pragmatikaning rivojlanishida muhim omil bo'lib, unda kommunikatsiya jarayoni ma'lum bir harakatni amalga oshirish shakli sifatida ta'kidlanadi. Ushbu yondoshuvga binoan, nutq birliklari faqatgina axborot uzatish vositasi emas balki ijtimoiy munosabatlarni shakllantiruvchi pragmatik ta'sirga ega vosita sifatida nomoyon bo'ladi.

Shu boisdan pragmatika til va jamiyat, til va tafakkur, til va madaniyat o'rtasida uzviy bog'liqlikni ochib berishda muhim ilmiy ahamiyatga ega bo'lib, diskurs tahlili, sotsiolingvistika, tarjimashunoslik va hakoza bilan bevosita integratsiyalangan holda rivojlanmoqda. Pragmatika til birliklarining real nutq faoliyatida qo'llanishini, ularning nutq ishtirokchilarga ta'siri va kommunikativ vazifasini o'rganadi. Yuqoridagi tilshunoslarning ilmiy izlanishlari va ilmiy asoslaridan kelib chiqib pragmatika tilni abstrakt tizim sifatida emas, uni ijtimoiy va funksional hodisa sifatida o'rganish mumkinligini aytishimiz joizdir.

Bugungi globallashuv jarayonida diplomatik muloqot xalqaro munosabatlarning ajralmas qismi sifatida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Diplomatik diskurs nafaqat

rasmiy nutq shakli, balki siyosiy, ijtimoiy va madaniy qadriyatlar o'rtasidagi nozik muvozanatni saqlovchi kommunikativ hodisadir. Shu bois uni tahlil qilishda faqat lingvistik emas, balki **pragmatik yondashuv** ham zarur bo'ladi. Chunki diplomatik nutqning asl ma'nosi ko'pincha so'zlarning bevosita mazmunida emas, balki ularning **muloqot maqsadi, konteksti va illokutsion kuchida** namoyon bo'ladi.

Diplomatik diskursni pragmatik nuqtayi nazardan o'rganish deganda, eng avvalo, undagi **kommunikativ maqsadni** tahlil qilish tushuniladi. Har bir diplomatik chiqish, nota yoki bayonot ortida aniq strategik niyat yoki maqsad – masalan: *murosaga chaqirish, bosimni yumshatish, yoki xalqaro imijni mustahkamlash* kabi masalar turadi. Pragmatik tahlil diplomatik matnni oddiy til strukturasi sifatida emas, **ijtimoiy faol nutq** sifatida o'rganadi. Masalan: Graysning “hamkorlik prinsipi” diplomatik diskursda o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi: diplomatlar ko'pincha “to'g'ridan-to'g'ri” emas, balki **e'tiborlilik, yuzni saqlash va diplomatik muloyimlik** orqali fikr bildiradilar. Bu holat pragmatik nazariyada “indirekt illokutsiya” deb yuritiladi. Masalan: bir davlat vakili “Biz bu qarorni chuqur tahlil qilamiz” deb aytganida, bu ibora tashqi ko'rinishda betaraf jumla bo'lsa-da, pragmatik jihatdan **rad etish** yoki **e'tiroz bildirish** ma'nosini ifodalashi mumkin. Shunday qilib, diplomatik nutqdagi har bir ibora kontekstga bog'liq holda turlicha illokutsion kuch kasb etadi. Diplomatik diskursda **pragmatik strategiyalar** *murosaga chaqirish, keskinlikni yumshatish, taraflar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash* kabi muhim masalalar o'rin tutadi. Bu strategiyalar nutq aktlari (*so'rov, iltimos, ogohlantirish, kafolat (va'da)berish*) orqali amalga oshiriladi. Pragmatika bu jarayonni tahlil qilishda nutqning **perlokutsion ta'siri**, ya'ni tinglovchida qanday reaksiya uyg'otishini ham hisobga oladi. Diplomatik muloqotning yana bir muhim jihat shundaki unda madaniy-pragmatik omillar mavjud bo'lib, har bir millatning diplomatik kommunikatsiya usuli o'z madaniyatiga va mentalitetiga xos bo'ladi. Shunday ekan, turli madaniy kontekslarda bir xil iboraning pragmatik ma'nolari turlicha ma'no anglatishi mumkin.

Bugungi kunda tilshunoslikning kognitiv va pragmatik yo'nalishlari jadal suratlarda rivojlanib, kommunikatsiyaning turli janrlarini chuqur tahlil qilishda yanada yangi imkoniyatlar yaratilmoqda. Jumladan, diplomatik diskursni tahlil qilish masalasi ham shular qatoridadir. Diplomatik diskurs – bu faqatgina siyosiy yoki rasmiy nutq jarayoni emas, aksincha xalqaro muloqot madaniyatini shakllantiruvchi, kommunikatsiya orqali diplomatik strategiyalarni amalga oshiruvchi murakkab muloqot jarayondir. Ushbu jarayon ikki bosqichli xususiyatga ega bo'lib:

- 1) Diplomatik nutq ochiq, rasmiy va protokolga muvofiq etiket qoidalariga rioya qilgan xolda ifodalanadi;
- 2) Diplomatik nutq yashirin illokutsion niyat, ramziy ma'no va pragmatik strategiyalarni o'z ichiga oladi.

Shu sababli diplomatik diskursni o'rganishda pragmatik yondoshuv asosiy vazifani bajaradi. Pragmatik birliklar va ularning ishlatilishi adresantning niyati va kommunikativ vaziyat bilan birgalikda tahlil qilinadi. Aynan shu sohada bu jihatlar judayam dolzarb

hisoblanadi. Chunki ular faoliyati davomida qo‘llaydigan har bir so‘z yoki ohang mamlakatlar o‘rtasidagi munosabatlarga ijobiy yoki aksincha ta‘sir qilishi mumkin. Shunday ekan, *nutq ishtirokchilari* (so‘zlovchi va tinglovchi), *nutqiy vaziyat* (makon, zamon, ijtimoiy vaziyat va sharoitlar), *kommunikativ maqsad* (axborat uzatish, ishontirish, buyruq berish va ta‘sir o‘tkazish) va *konteks* (lingvistik va ekstralingvistik) kabi omillar pragmatikaning asosiy tushunchalari hisoblanadi. Ushbu omillar inobatga olinmas ekan, nutq mazmunini anglash va tushunish qiyin bo‘lishi mumkin.

Diplomatik muloqotda semantik qatlam deyarli to‘liq ochilmaydi. So‘zlar juda ehtiyotkorlik (yumshatilgan) “indirect” (bilvosita) ma’noda ifodalanadi. Shunday ekan bunday hollarda pragmatika til birliklarining orasida turgan niyat, illokutsion ma’no va kontekstual signallarni aniqlashda asosiy vosita bo‘lib, xizmat qiladi. Masalan: “*biz ushbu vazifa yuzasidan konstruktiv muloqotni davom ettirishimiz mumkin*” degan jumla rasmiy jihatdan ijobiy ohangda eshtiladi, biroq pragmatik nuqtai nazardan kutilgan maqsadga erishilmagani, ya’ni tomonlarning hozirgacha keskin farqli pozitsiyalarda ekani haqida habar beradi. Shu tartibda diplomatik diskursdagi yashirin semantika pragmatik tahlil orqali nomoyon bo‘ladi. Shu sababli diplomatlar faoliyati davomida bilvosita ifoda vositalaridan, etiborlilik va yuzni saqlash (face-saving) strategiyalaridan samarali foydalanadilar. Masalan: Brown va Levinson tomonidan ilgari surilgan “muloyimlik” nazariyasi diplomatik diskursda o‘zining amaliy ifodasini topgan [7; b. 61]. Har bir diplomat hodim faoliyati davomida har ikkala tarafning obro‘sig, milliy qadr-qimmatiga, zarar yetkazmaslikka harakat qiladi. Shu bois, pragmatik yondoshuv diplomatik muloqotdagi strategik muloyimlik, ehtiyotkorlik, bilvositalik va simvollikni tahlil qilish imkonini beradi. Brown va Levinson tomonidan ishlab chiqilgan ushbu nazriya diplomatik diskursni pragmatik jihatdan ifodalashda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Olimning ta’kidlashicha “*face is the public self-image that every member wants to claim for himself*” [7; b.74]. Diplomatik kommunikatsiyada ushbu obrazni saqlash ustuvor vazifa sifatida nomoyon bo‘ladi, chunki har bir bayonot nafaqat individual shaxsga balki butun bir xalq yoki millat obro‘sig va manfaatiga taalluqli bo‘ladi. Bundan tashqari yana bir eng muhim strategiyalardan bo‘lmish ijobiy yuz tushunchasi “*the desire of every member that his wants be desirable to at least some others*” sifatida izohlanadi [7; b.62]. Aynan ushbu strategiya diplomatik diskurda ochiq tanqid va keskin inqirozdan voz kechilib bilvosita, ehtiyotkor va yumshatilgan ifodalar qo‘llanilganini izohlaydi. Brown va Levinson ta’kidlaganidek: “*positive politeness is directed to the hearer’s positive face, his perennial desire that his wants should be thought of as desirable*” [7; b. 101]. Bundan tashqari olimlar diplomatik muloqotda yuzaga keladigan tahdidli nutq aktlarini “*face-threatening acts*” sifatida tavsiflab, ushbu muloyimlik strategiyalarini qo‘llashni zarur deb hisoblaydilar [7; b. 76]. Diplomatik munosabatlarda bunday jarayon juda ko‘p uchraydi, chunki “*the greater face threat, the more elaborate the politeness strategy*” [7; b.76]. Aynan diplomatik muloqotda bunday strategiyalar ustuvor bo‘lib, ularning haqiqiy kommunikativ ma’nosi pragmatik tahlillar asosida aniqlanadi.

Bugungi kunda pragmatikaning o‘rganilayotgan ob’ektlaridan biri bo‘lgan pragmatik maqsad rasmiy nutqqa oid matnlar doirasida tahlil qilish va uni o‘rganish dolzarb masalalardan biri bo‘lib kelmoqda. Quyidagi rasmiy munosabatdagi matnlar orqali pragmatik maqsadning ifodalanishini yoritib bermoqchimiz. Yuqorida ta’kidlaganimizdek, rasmiy uslub diplomatik aloqalar, qonunchilik hamda ish yuritish sohalarida amal qiladi. Shu bois ushbu sohalarining har qaysisiga oid rasmiy matnlarni pragmatik maqsad orqali tadqiq etish maqsadga muvofiqdir. Rasmiy nutqning yozma shakli bo‘lgan ish yuritish hujjatlarida pragmatik maqsad tushunchasi markaziy o‘rinni egallaydi. Rasmiy ish yuritish hujjatlarida so‘zlovchi maqsadi, ya’ni intensiyaning ifodalanishi rasmiy hujjatning turini belgilashga xizmat qiladi. Amaliyotda rasmiy ish hujjatlarida pragmatik maqsad ifodasi uchun xizmat qilsa, ba’zilarida nutq egasining bir necha maqsadi yuzaga chiqadi. Bunday ish hujjatlari poliintensional (ko‘p maqsadli) hujjatlar hisoblanadi [8; b. 20]. Masalan: xatlarning ba’zi turlarida nutq egasining bir vaqtda bir necha maqsadi ifoda etilganini kuzatish mumkin. Xatlar ma’lum maqsadda yoziladi, masalan: kafolat xatlarda kafolat berish ifodalansa, ilova xatlarda xatga ilova qilinayotgan hujjatlar haqida axborot beriladi. Biroq shunday xatlar ham uchraydiki, uning mazmunida ham kafolat berish, ham iltimos, ham eslatish ma’nolari ifodalanadi” [8; b. 82]. Rasmiy matnlarda birdan ortiq pragmatik maqsadning ifodalanishiga yo‘l qo‘yilgani kabi, ayrimlari turli so‘zlovchilarning maqsadlarini ifoda eta oladi. Masalan: kafolat xati, iltimos xati, taklifnoma kabilar shaxslar tomonidan ham, tashkilot, muassasalar tomonidan ham muayyan maqsad asosida berilishi mumkin. Rasmiy matnlar nafaqat axborot berish yoki olish, manfaatli maqsadlarga erishish, balki tinglovchiga ta’sir ko‘rsatish maqsadini ham qamrab oladi. Bu xususdagi SH. Safarovning fikrlari e’tiborga sazovordir: “... pragmatik maqsad aniq va zohiran ifoda topsa, nutqiy tuzilma performativ hisoblanadi. Performativ tuzilmalarda axborot oddiygina uzatilib qolmasdan, balki tinglovchilarga tezda ta’sir o‘tkazish, ularni javob harakatiga undash maqsadlari aniq namoyon bo‘ladi” [8; b. 82].

Rasmiy matnlarga oid diplomatik yozishma turlarini yuqoridagi fikrning dalili sifatida keltirish mumkin. Chunki “Diplomatik hujjat, albatta, javob talab qiladi. Hujjatning qaysi turi yuborilgan bo‘lsa, huddi shu turi bilan javob qaytarilishi shart. Bayonotga bayonot bilan, shaxsiy xatga shaxsiy xat bilan javob beriladi. Hatto imzo qo‘yib yuborilgan shaxsiy xatga faqat ismi-sharifi yozilgan, lekin imzo qo‘yilmagan shaxsiy xat bilan javob qaytarish o‘sha mamlakat va shaxsga nisbatan hurmatsizlik belgisi hisoblanadi. Diplomatik hujjatlarning javobsiz qoldirilishi kamdan kam hollarda yuz beradi va eng salbiy ma’noni anglatadi” [9; b. 308]. Diplomatik yozishmalarda pragmatik maqsadning aniq va ishonchli ifodalanishida hissiy-bo‘yoqdor, maqtov va iltifotli so‘zlarning ishlatilishi alohida ahamiyatga ega. Ushbu rasmiy matnlarning murojaat qismida “*Prezident janobi oliylari*”, “*Qirol hazrati oliylari*”, “*Qirolicha hazrati oliyalari*”, “*Bosh vazir janobi oliylari*”, “*Hurmatli janob Vazir*”, “*Hurmatli janob Vakil*”, “*Hurmatli janob Elchi*” kabi birikmalar bilan boshlanishi belgilangan maqsadning aniq bayon qilinishidagi omillardar biridir. Agar diplomatik nota matni ta’ziya mazmunida bo‘lsa, murojaat qismida hurmat-e’tiroz so‘zlari yozilmaydi, “*Janob Prezident*”, “*Janob Bosh vazir*” tarzida yozilishi maqsadga muvofiq. Ushbu holatda

ifodalash davlatda bo'lgan baxtsiz hodisa yoki falokatdan chin yurakdan bildirilgan ta'ziya mazmuni aniq ifoda etadi. Bu ham maqsadning bayon etish usulidir. Bundan tashqari, diplomatik yozishmalarda hamkorlik, qo'llab-quvvatlash, yordam berish kabi maqsadlar aniq so'zlar orqali yozilishi lozim, agar biror so'zda qandaydir ma'no nozikligi yoki mavhumlik bo'lsa, bu maqsadga ta'sir etishi, davlatlar o'rtasida munosabatni sovuqlashishiga olib kelishi mumkin, yaxshisi uni boshqa so'z bilan almashtirish lozim. Diplomatik yozishmalardagi so'nggi qismi ham hurmatni, do'stonalikni ifodalovchi birliklar bilan tugallanishi ikki davlat o'rtasidagi hamkorlik aloqalari mustahkamligini belgilaydi hamda asosiy maqsadning mukammal xulosasi hisoblanadi. Masalan: *"Fursatdan foydalanib, yana bir bor sizga hurmat va ehtiromimni izhor etaman"*, *"Mening hurmat va ehtiromimga yana bir bor ishonch bildirgaysiz"* kabi.

Tilshunos olim Q. Omonov ta'kidlaganidek: "Rasmiy matnning xarakterini ko'rsatuvchi eng muhim jihat uning amaliyotga yo'naltirilgani, ya'ni oldindan ko'zda tutilgan maqsadni bajarishga qaratilganligidadir. Shuning uchun u tugal tizim sifatida o'z mazmuni va qurilmalariga ega tugallangan xabar sifatida ko'z oldimizga keladi" [10; b. 21]. Darhaqiqat, har bir rasmiy nutq ko'zda tutilgan muayyan maqsad uchun xizmat qiladi va mukammal, aniq manba sifatida keng qo'llaniladi.

Xulosa qilib aytganda, diplomatik diskursni pragmatik nuqtayi nazardan tadqiq etish uning mazmuni, kommunikativ maqsadi va ta'sirchanlik xususiyatlarini chuqurroq ochib berish imkonini beradi. Diplomatik muloqotda til birliklari faqat axborot yetkazish vazifasini bajarmasdan, muayyan siyosiy pozitsiyani ifodalash, fikrni yumshatish yoki kuchaytirish, adresatga ta'sir ko'rsatish, kelishuvga erishish va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatlarni boshqarish kabi pragmatik vazifalarni ham bajaradi. Shu sababli diplomatik diskursni faqat leksik va grammatik jihatdan o'rganish uning kommunikativ mohiyatini to'liq yoritish uchun yetarli emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ҳакимов М. Ўзбек прагмалингвистикаси асослари. – Тошкент: "Akademnashr", 2013. – В. 155. (176).
2. Петров В.В. Философия, семантика, прагматика // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVI. – М., 1985. – С. 471.
3. Клаус Г. Сила слова. – М., 1967. – С.2.
4. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008. – В. 68.
5. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова. – Тошкент: Фан, 1988. – С. 28.
6. Austin J.R. How to do things with words. Oxford: Oxford University Press. 1962.
7. Brown, P & Levinson, S. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press. – P. 61.

8. Лутфуллаева Д. Расмий иш ҳужжатлари матнида прагматик мақсаднинг ифодаланиши // Ўзбек тили ва адабиёти. 2019. №3. – В. 20.
9. Аминов М., Мадвалиев А., Маҳкамов Н., Маҳмудов Н. Иш юритиш. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2015. – Б. 301.
10. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2008. – Б. 82.
11. Bayjanova O.I. – Toshkent. Monografiya. 2025. – В. 60.